

پژوهش نامه مطالعات مرزی، سال هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۸

تدوین راهبردهای توسعه پایدار استان مرزی آذربایجان غربی

وحیدبارانی پسیان^۱، اصغر آقایی^۲، مصطفی توکلی نغمه^۳

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۳/۰۵

چکیده

زمینه و هدف: مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران با وجود برخورداری از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی غنی، از بسیاری جهات توسعه یافته به حساب نمی‌آید. آمایش سرزمینی به عنوان دانشی میان رشته‌ای، تلاش می‌کند تا با ایجاد ارتباط و تناسب میان مولفه‌های انسان، فضا و فعالیت، به تحقق توسعه پایدار کمک کند. این پژوهش تلاش می‌کند تا راهبردهای توسعه پایدار مرزی در استان آذربایجان غربی را با نگاه امنیتی بررسی نماید.

روش: این پژوهش پس از شناسایی نقاط ضعف و قوت و تهدیدها و فرصت‌های امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی به کمک روش دلفی و با کمک ۲۰ نفر خبرگان انتظامی، با تلفیق SWOT و AHP راهبردهای توسعه را شناسایی نموده است.

یافته‌ها و نتایج: پژوهش نشان داد در شرایط فعلی، مناسب‌ترین راهبردها توسعه در استان آذربایجان غربی به ترتیب عبارتند از: راهبردهای محافظه‌کارانه، راهبردهای تدافعی، راهبردهای رقابتی و راهبردهای تهاجمی.

واژه‌های کلیدی

آمایش، توسعه پایدار، مناطق مرزی، راهبرد، آذربایجان غربی

۱. استادیار گروه جغرافیا دانشگاه علوم انتظامی امین

۲. استادیار گروه آمار دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول)

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا دانشگاه تهران

مقدمه

امنیت بنیادی‌ترین نیاز هر جامعه و مهم‌ترین عامل دوام زندگی اجتماعی است. هر کشور محیط امنیتی خود را در عرصه جهانی، منطقه ای و داخلی براساس اهداف، منافع، ارزش‌های اساسی و میزان قدرت آن تعریف می‌نماید. درک صحیح از محیط امنیتی و ساختار قدرت و رقابت موجود در آن بیشترین تأثیر را بر سیاست‌های امنیتی هر کشور دارد و این ذهنیت‌ها و رویکردها نسبت به مباحث امنیتی در تصمیم‌سازی و عملکرد نظام سیاسی و تدوین استراتژی امنیت ملی مؤثر است (طحانی، ۱۳۹۳، ص ۳۱). توجه صرف به مباحث امنیتی در مناطق مرزی در برهه‌هایی از نظام برنامه‌ریزی کشور، این مناطق را با چالش‌های عمده‌ای از نظر توسعه یافتگی مواجه ساخته است. این در حالی است که مناطق یاد شده از منظر امکانات و ظرفیت‌های طبیعی و انسانی از غنای کافی برخوردار است. کارشناسان معتقدند در طرح‌های آمایش سرزمین ایران، در دوره‌های بعد به طور عمده بر توسعه تمرکز شده و در نتیجه از توجه به مسائل دفاع سرزمینی و حفاظت از مراکز و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم در مقابل تهدیدها و حملات نظامی غفلت شده است (پورموسوی، ۱۳۸۶، ص ۵۷۲)؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین ابعاد آمایش سرزمین که بعد دفاعی-امنیتی است، مغفول مانده است.

دوری از مرکز، کاهش نظارت و کنترل دولت مرکزی (عندلیب، ۱۳۸۰)، ویژگی‌های متفاوت محیط طبیعی و انسانی مرزها، ارتباط و پیوندهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ساکنان مناطق مرزی با آن سوی مرز و وجود آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدهای مختلف و... (عزتی، ۱۳۹۰، ص ۱۹۲)، از یک سو و ظرفیت‌های طبیعی، انسانی و جغرافیایی که زیربنای توسعه پایدار در مناطق مورد نظر است از سوی دیگر، این مناطق را واجد اهمیت و ویژگی‌هایی خاص کرده است که ضرورت‌های پرداختن به مباحث امنیتی در دل مسایل مربوط به توسعه را ایجاد می‌کند، موضوعی که صرفاً از عهده آمایش سرزمین در مناطق مرزی بر می‌آید.

آمایش سرزمینی از جمله روش‌هایی است که دولت‌ها برای رسیدن به وضعیت امن‌تر و کاهش آسیب‌پذیری‌ها در صورت وقوع حملات احتمالی استفاده از آن را در دستور کار خود قرار داده‌اند (پورموسوی، ۱۳۸۱). قابل ذکر است که توجه صرف به هر یک از موارد امنیت و توسعه می‌تواند ضربات جبران‌ناپذیری بر نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای داشته باشد. رابطه توسعه و امنیت از مهم‌ترین مباحثی است که باید در آمایش سرزمین مناطق مرزی مورد توجه قرار گیرد. به طور کلی چهار نگرش برای تبیین چگونگی رابطه توسعه و امنیت وجود دارد:

- نگرش قائل به تقدم امنیت بر توسعه: براساس این نگرش، نخست باید امنیت برقرار باشد تا در مرحله دوم، توسعه صورت گیرد؛
- نگرش قائل به تقدم توسعه بر امنیت: این نگرش معتقد به تحقق امنیت از طریق توسعه است؛
- نگرش قائل به درک متقابل توسعه و امنیت: در این نگرش، عقیده غالب بر این نیست که امنیت و توسعه بر یکدیگر مقدم‌اند؛
- نگرش قائل به تفکیک توسعه و امنیت در عرصه عمل: در این دیدگاه ارتباط بین توسعه و امنیت نادیده گرفته شده است و مسئولان توسعه و امنیت درک متقابلی از یکدیگر ندارند و توسعه و امنیت در مناطق مرزی بدون هماهنگی، هر یک راه خود را می‌پیماید (سعیدی و کفاش، ۱۳۹۶، ص ۱۲).

بنابر آنچه اشاره شد، به نظر می‌آید دیدگاه اخیر در مناطق مرزی و در طول سالیان گذشته حاکم بوده است. آنچه در این پژوهش مورد نظر است، بررسی راهبردهای توسعه مناطق مرزی در استان آذربایجان غربی با تاکید بر آمایش دفاعی و امنیتی است. به عبارتی تلاش می‌شود تا راهبردهای برنامه‌ریزی مناطق مرزی هم با دیدگاه توسعه و هم امنیت از دریچه آمایش سرزمینی مناطق مرزی مورد بررسی قرار گیرد.

پیشینه پژوهش: بررسی پیشینه پژوهش حاکی از آن است که در زمینه توسعه و آمایش مناطق مرزی تاکنون مطالعات بسیاری صورت گرفته است. آنچه در ادامه ارائه می شود، جدیدترین نمونه‌های این قبیل پژوهش‌ها است که در نشریات و مجلات علمی و پژوهشی منتشر شده است:

جدول ۱: پیشینه پژوهش

ردیف	پژوهشگر	سال	عنوان	دستاورد
۱	مختار دهشی	۱۳۹۴	تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور	نتایج نشان می‌دهد که با توجه به شرایط فعلی، راهبردهای مناسب حرکت در مسیر آمایش مناطق مرزی شرق کشور از نوع تدافعی است و هم‌اکنون بر اساس اولویت‌بندی انجام شده راهبردهای تدوین برنامه جامع، توسعه همه جانبه استان‌های شرقی کشور (به‌خصوص مناطق مرزی) توسعه و تقویت انواع زیرساخت‌های کالبدی، شامل: حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور از اولویت بالاتری برخوردارند.
۲	سعادت‌ی و زیرکی	۱۳۹۴	امکان سنجی توسعه مرزها و نقش آن در امنیت مرزی (مطالعه موردی بازارچه مرزی استان خراسان رضوی با افغانستان)	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مناطق مرزی دوغارون در توسعه اشتغال و افزایش درآمد مردم نقش مثبتی داشته است. همچنین این نواحی دارای کمترین ورود کالای قاچاق و مواد مخدر بوده است و در پایان نیز راهکارهایی در زمینه توسعه این منطقه ارائه شده است.
۳	زارع و سرداری	۱۳۹۳	کاربرد مدل‌های SWOT و SWOT-AHP در آمایش مناطق مرزی با تأکید بر راهبردها و اولویت‌های برنامه‌ریزی (مناطق)	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد در مدل SWOT راهبرد تدافعی و در مدل تلفیقی راهبرد رقابتی به عنوان راهبرد اصلی و راهبرد بازنگری به عنوان گزینه در اولویت قرار دارند.

	مورد مطالعه: میروان (و بازه)			
<p>نتایج این پژوهش نشان داد در مکان‌گزینی اماکن نظامی ایلام، بالاترین اهمیت را فاصله از شنزارهای متحرک (۰/۱۶۴) و کمترین اهمیت را دسترسی به خدمات تفریحی و درمانی (۰/۰۴۶ و ۰/۰۳۶) دارا هستند. نقشه‌های استخراج شده همچنین نشان داد که بر مبنای معیارهای دارای اهمیت، در حال حاضر بیشتر مراکز نظامی از نظر استقرار در وضعیت بسیار مطلوبی قرار ندارد.</p>	<p>آمایش توسعه امنیت پایدار در مناطق مرزی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی</p>	۱۳۹۲	کریمی و خلیلی	۴
<p>این پژوهش، نشان می‌دهد، راهبرد افزایش سهم بازرگانی فراملی بین دانشگاه‌های کشور ایران و ترکیه مهمترین راهبرد در توسعه بین دو منطقه و راهبرد مدیریت بهینه منابع زیر بنای اقتصادی از طریق توسعه فعالیت‌ها و سرمایه‌گذاری بین ایران و ترکیه، راهبرد جایگزین است.</p>	<p>ارزیابی راهبردهای آمایش مناطق مرزی بر اساس مدل SWOT-ANP مطالعه موردی: (منطقه مرزی ایران و ترکیه)</p>	۱۳۹۲	زرآبادی	۵
<p>این پژوهش نشان می‌دهد توسعه و امنیت در مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر است. همچنین، شدت عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق داخلی در ایران بر توسعه ملی تأثیرگذار است؛ به عبارت دیگر، اگر چه توسعه نیافتگی در مناطق مرزی که منجر به ناامنی می‌شود، اثرات خود را بر توسعه نیافتگی و ناامنی در کل کشور می‌گذارد، اما موانع ذهنی و عینی زیادی تاکنون باعث شده است این گونه تأثیرات منفی ادامه داشته باشد. آمایش مناطق مرزی سعی دارد این موانع را بردارد، و با ارایه یک نوع برنامه‌ریزی فضایی-راهبردی، توسعه یکپارچه و پایدار ملی را تحقق بخشد.</p>	<p>توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران</p>	۱۳۸۸	عندلیت و مطوف	۶

پژوهش‌های بسیاری در حوزه راهبرد توسعه مناطق مرزی تدوین شده، لکن آنچه به عنوان جمع‌بندی این مطالعات و نیز وجه افتراق مطالعه حاضر می‌توان عنوان داشت این مطلب است که، در بسیاری از مطالعات به ندرت از مدل‌های تلفیقی برای تدوین راهبرد استفاده شده و این در حالی است که کاربرد مدل‌های تلفیقی موجب دقت بالاتر نتایج حاصله می‌شود. از سوی دیگر مشاهده پیشینه‌هایی که در آن از مدل‌های تلفیقی نیز استفاده شده است، نشان می‌دهد که تاکید عمده آن‌ها بر جنبه‌های اقتصادی است. به عبارت دیگر، در این پژوهش‌ها تاکید عمده بر جنبه اقتصادی راهبردها است، اما در این پژوهش سعی شده جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی نیز پوشش داده شود.

مبانی نظری: در ادامه مبانی نظری این پژوهش مرور می‌شود.

رابطه آمایش سرزمین و توسعه و امنیت: آمایش سرزمین و طرح‌های منطقه‌ای همواره بر اساس دو مفهوم اصلی دفاع و توسعه شکل می‌گیرد و در تنظیم روابط انسان، فضا و فعالیت‌های انسان به منظور بهره‌برداری منطقی از تمام امکانات برای بهبود وضعیت مادی، معنوی و اجتماعی براساس ارزش‌های اعتقادی، دانش و تجربه اقدام می‌نماید. بالارفتن سطح توسعه در یک منطقه می‌تواند باعث افزایش امنیت در آن مکان شود. ارتقای سطح توسعه در یک منطقه نیز جز با برنامه آمایش سرزمین امکان‌پذیر نیست. بنابراین با اجرای برنامه آمایش سرزمین در یک منطقه ضمن بالارفتن سطح توسعه یافتگی آن میزان امنیت آن نیز بالا خواهدرفت.

مهم‌ترین نظریه‌ها درباره آمایش سرزمین، با تکیه بر نظریه‌های مکان مرکزی والتز کریستالر^۱، نظریه قطب رشد فرنسوا پرو^۲، نظریه مرکز پیرامون^۳ جان فریدمن و نظریه برگشت تمرکز^۴ ریچاردسون ارائه شده است. اگرچه این نظریه‌ها به صورت مستقیم به

-
1. The Central Place Theory of Walter Christaller
 2. growth pole theory of Fresno Peru's
 3. Core-periphery theory of john freidman
 4. Focus Back Theory of Richardson

موضوع مناطق مرزی نپرداخته‌اند و نظریه‌های عام به حساب می‌آیند، دیدگاه‌هایی که مطرح کرده‌اند، بر مناطق مرزی تأثیرگذار بوده و می‌توان از آن‌ها با عنوان نظریه‌های خاص در آمایش سرزمین نام برد (عندلیب، ۱۳۷۹، ص ۴۵). در این پژوهش، با توجه به مرزی بودن منطقه مورد مطالعه، از چند نظریه به عنوان چارچوب نظری بهره گرفته شده که در ادامه معرفی می‌شوند.

نظریه تایلز هانسن^۱: هانسن ویژگی‌های مناطق مرزی را بر اساس نظریه مکان مرکزی و نظریه قطب رشد و دیگر نظریه‌های مرتبط با برنامه‌ریزی منطقه‌ای، تجزیه و تحلیل کرد. وی در مطالعات خود با اشاره به ویژگی‌های مثبت و منفی مناطق مرزی آن‌ها را دسته‌بندی کرد. او این ویژگی‌ها را چنین برشمرده است:

ویژگی‌های مثبت مناطق مرزی: ۱. توسعه فعالیت‌های تجاری و فرهنگی در مناطق مرزی، به علت شعاع نفودی که در کشورهای مجاور پیدا می‌کند، بیشتر از مناطق غیرمرزی است و این پدیده می‌تواند در فرایند توسعه مناطق مرزی و کل کشور به کار گرفته شود؛ ۲. سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی نسبت به مناطق داخلی به علت فرار از مالیات با معافیت مالیاتی سود بیشتری دارد.

ویژگی‌های منفی مناطق مرزی: ۱. عدم تعادل میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی که بر فرایند توسعه در این مناطق تأثیر می‌گذارد؛ ۲. ناهمخوانی بین اهداف سیاسی و اقتصادی و ظهور مشکلات مربوط به آن در مناطق مرزی.

اصول کلی و ویژگی‌های مناطق مرزی: ۱. وجود موانع مرتبط با تجارت بین‌المللی که در مناطق مرزی اعمال می‌شود؛ ۲. قطع ارتباط با کشورهای مجاور به علت تفاوت‌های گوناگون در زمینه‌های اقتصادی و فرهنگی؛ ۳. خطر تهدید و تهاجم نظامیان؛ ۴. گسست در ساختار فضایی این مناطق بر اثر ایجاد مرزهای فیزیکی.

1. A Critique of Spatial Theory of Hansen, Niles

هانسن استدلال می‌کند مادامی که این شرایط برقرار و این خصوصیات برای مناطق مرزی باقی است، مناطق مرزی به صورت مناطق محروم، توسعه نیافته و پیرامونی باقی خواهد ماند (مختاری هشی، ۱۳۹۳، ص ۲۴۳).

دیدگاه‌های جونز و وایلد^۱: فلیب جونز و ترور وایلد مقاله خود را در تحلیل تغییرات فضایی ساختاری در مرز آلمان پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی نوشتند. به عقیده جونز و وایلد، مناطق مرزی به عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن، بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد. آنان معتقدند با برقراری مرز بین دو کشور، فضاهایی که به یکدیگر متصل‌اند و تداوم فضایی را تأمین می‌کند، از یکدیگر جدا و حاشیه‌ای می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن، علت عقب ماندگی این نواحی است. بر اساس عقاید جونز و وایلد، برای برنامه‌ریزی توسعه مناطق مرزی این امور باید مورد توجه قرار گیرند: ۱. درک پیچیدگی، گستردگی و تنوع متغیرها و تأثیرات آن‌ها در مرزی؛ ۲. لزوم تأمین شرایط و زیرساخت‌های توسعه مرزها؛ ۳. ضرورت خروج از انزوا و گسترش ارتباطات با داخل و خارج؛ ۴. لزوم پیوستگی مرز با سایر مرزها و ۵. لزوم حمایت و پشتیبانی‌های ویژه از این مناطق برای خروج فوری از محدودیت و دستیابی به توسعه (عزتی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۸).

نظریه واردن: در آغاز جنگ و تهاجمات نظامی، بحث حمله به مراکز حساس از اولویت زیادی برخوردار است. از این نظر باید در طراحی‌های نظامی به این مراکز توجه شود. جان واردن^۲ در سال ۱۳۷۰ با سمت مشاور نظامی امنیت ملی آمریکا، نظریه خود را که به «نظریه پنج حلقه^۳» واردن مشهور است، به پنتاگون و فرماندهان وقت نظامی، ژنرال

-
1. Jones, Phillip, n. and Wild, Trevor
 2. John Warden
 3. Five-loop theory

نورمن شوارتسکف^۱ و ژنرال کولین پاول^۲ ارائه کرد که پذیرفته شد. نظریه یادشده بر این مبنا است که مهم‌ترین وظیفه در طرح ریزی یک جنگ، شناسایی مراکز ثقل کشور مورد تهاجم است و چنانچه این مراکز با دقت لازم شناسایی شوند و هدف قرار گیرند، کشور مورد تهاجم در اولین روزهای جنگ طعم شکست نظامی را می‌چشد و در کوتاه‌ترین مدت به خواسته‌های کشور مهاجم تن داده و تسلیم می‌شود. نظریه یا مدار پنج حلقه واردن در جنگ ۴۳ روزه ۱۳۷۰ (جنگ اول خلیج فارس)، مناقشه کوزوو (جنگ ۱۱ هفته ای سال ۱۳۷۸ ناتو علیه یوگسلاوی) و جنگ اخیر آمریکا و انگلیس علیه عراق (۱۳۸۲)، دقیقاً به کار گرفته شد. در این نظریه، مراکز ثقل یک کشور، به صورت سیستمی همانند اعضای بدن قلمداد و در صورت انهدام هر یک از مراکز ثقل، سیستم، پیکره و کالبد کشور مورد تهاجم فلج می‌شود و قادر به ادامه فعالیت و حیات نخواهد بود (ستاره، ۱۳۸۹، صص ۱۱۱-۱۲۱). جدول ۲ اجزای نظریه واردن را نشان می‌دهند.

جدول ۲: اجزای نظریه واردن (به نقل از: ستاره، ۱۳۸۹، ص ۱۲۰)

ردیف	حلقه‌ها	عناوین	مقایسه به اندام بدن	مراکز ثقل
۱	حلقه اول	رهبری ملی	مغز و سیستم عصبی	رهبری سیاسی و مراکز اصلی تصمیم‌گیری مثل وزارت خانه‌ها و محابرات و...
۲	حلقه دوم	محصولات کلیدی	سیستم‌هاضمه و گردش خون	نیروگاه‌های برق، پالایشگاه‌ها و مخازن سوخت، صنایع دفاعی و مهمات و...
۳	حلقه سوم	زیرساخت‌ها	اندام‌های حرکتی	فرودگاه، راه آهن، جاده و...
۴	حلقه چهارم	جمعیت مردمی و اراده ملی	روح و روان و اراده	جمعیت مردمی و نیروهای مسلح که مورد خدف عملیات روانی دشمن می‌باشند
۵	حلقه پنجم	نیروهای عملیاتی	سلول‌های دفاعی	سیستم‌های اعلام خبر راداری، سیستم توپخانه و سایت‌های موشکی و پدافند هوایی، پایگاه‌های نظامی، انبار داری و...

1. General Norman Schwarzkopf
2. General Colin Powell

مراکز ثقل یک کشور شامل پنج حلقه بوده و دواير متحدالمرکزاند که در مجموع ساختارهای اصلی قدرت یک کشور را تشکیل می‌دهند: این حلقه‌ها از داخل به بیرون عبارتند از: رهبری ملی^۱، محصولات کلیدی^۲، زیرساخت‌های حمل و نقل^۳، جمعیت و اراده ملی^۴ و نیروهای عملیاتی^۵.

با توجه به دیدگاه‌هایی که در توسعه مناطق مرزی در کشور در دوره‌های مختلف وجود داشته است، تجربه تاریخی نشان‌دهنده شکست تجربیات یاد شده در تحقق امر توسعه یافتگی مناطق مرزی بوده، به گونه‌ای که در این فرآیند، تاکید خاص بر یک عنصر مشخص از قبیل وجه امنیتی مناطق مرزی و یا توسعه اقتصادی - اجتماعی آن، هیچ یک نتوانسته است امر توسعه را محقق سازد. بررسی فرآیندهای یاد شده مشخص کننده غفلت نسبت به مفاهیم آمایش سرزمینی است. امایش سرزمین در بطن خود بر ارتباط متقابل سه عنصر فضا به عنوان بستر، انسان به عنوان یک عامل کنشگر و فعالیت به عنوان مظهر و تاکید دارد و امر توسعه را در چارچوب ثبات این سه عنصر می‌داند. رویکرد قالب در این پژوهش نیز پرداختن به مقوله توسعه مناطق مرزی با رعایت اصل امنیتی و سیاسی آن در چارچوب آمایش سرزمین است.

محدوده مورد مطالعه: استان آذربایجان غربی در شمال غربی ایران قرار دارد و از شمال به جمهوری آذربایجان و ترکیه، از غرب به کشورهای ترکیه و عراق، از شرق به استان آذربایجان شرقی و استان زنجان و از جنوب به استان کردستان محدود است. مساحت استان ۳۷/۰۵۹ کیلومتر مربع و سیزدهمین استان بزرگ کشور است که ۲/۲۵ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت استان

-
1. National Leadership
 2. Key Production
 3. Infrastructures
 4. Population & People Will
 5. Field Forces

آذربایجان غربی ۲۸۷۳۴۵۹ نفر است که ۴/۰۸ درصد جمعیت کل کشور را شامل می‌شود و از این لحاظ، هشتمین استان پرجمعیت کشور به‌شمار می‌آید.

استان آذربایجان غربی از مناطق کوهستانی کشور است و توپوگرافی متنوع و گسترده‌ای دارد. بر اساس ساختار طبیعی استان، اکوسیستم‌های ویژه‌ای از ترکیب گیاهان در سطوح مختلف پوشش گیاهی در سطوح مختلف توپوگرافی به وجود آمده است که اهم آن‌ها به شکل جنگل‌ها و مراتع خودنمایی می‌کنند. این استان عمدتاً تحت تأثیر جریان هوای مرطوب اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه است، ولی در برخی از ماه‌های زمستان، توده هوای سردی از اطراف شمال، هوای مدیترانه‌ای آن را متأثر کرده و موجب کاهش قابل توجه دما می‌شود. این استان یکی از مناطق مستعد کشاورزی است. علاوه بر این، وجود ایلات و عشایر در دامداری استان نقش قابل توجهی دارد. این استان از نظر اکتشاف و بهره‌برداری منابع معدنی نسبت به سایر استان‌ها در وضع مطلوبی قرار دارد. بررسی ترکیب کارگاه‌های موجود استان نیز نشان می‌دهد که دو گروه صنعتی کانی‌های غیرفلزی و غذایی-دارویی در بین سایر صنایع بالاترین تعداد میزان اشتغال را دارد. از جمله معادن این استان می‌توان به معادن مصالح و سنگ‌های ساختمانی، گرانیت، میکا، زرنیخ، تالک، تراورتن، طلا، خاک نسوز و پوکه معدنی اشاره کرد. استان آذربایجان غربی دارای ۱۷ شهرستان^۱، ۳۶ بخش، ۳۶ شهر، ۱۰۹ دهستان و ۳۷۲۸ آبادی است و مرکز آن شهر تاریخی ارومیه است. از لحاظ وسعت ارومیه بزرگ‌ترین و شوط کوچک‌ترین شهرستان‌های استان هستند.

روش

این پژوهش پس از شناسایی نقاط ضعف و قوت و تهدیدها و فرصت‌های امنیتی مناطق مرزی استان آذربایجان غربی به کمک روش دلفی و با کمک ۲۰ نفر خبرگان انتظامی، با

۱. لازم به ذکر است سه شهرستان شوط، پلدشت و چایپره در زمینه شاخص‌های مطرح در این مقاله فاقد اطلاعات کافی بوده‌اند که در محاسبات نیامده است.

تلفیق SWOT و AHP راهبردهای توسعه را شناسایی نموده است. معیار انتخاب این افراد تخصص آن‌ها در زمینه مطالعات مرزی و نیز شناخت و آگاهی آنها نسبت به محدوده بوده است. برای اجرای این پژوهش این گام‌ها طی شده‌اند: در گام اول قوت‌ها و ضعف‌ها و فرصت‌ها و تهدیدها برای برنامه‌ریزی راهبردی فهرست شده‌اند. در گام دوم، مقایسه‌های دو به دو برای تعیین وزن‌های هر گروه SWOT انجام شده است. در گام سوم، از AHP برای به دست آوردن اولویت‌های نسبی هر یک از عوامل در گروه‌های SWOT استفاده شده است.

یافته‌ها

در جدول ۲، نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای آذربایجان غربی ارائه شده است.

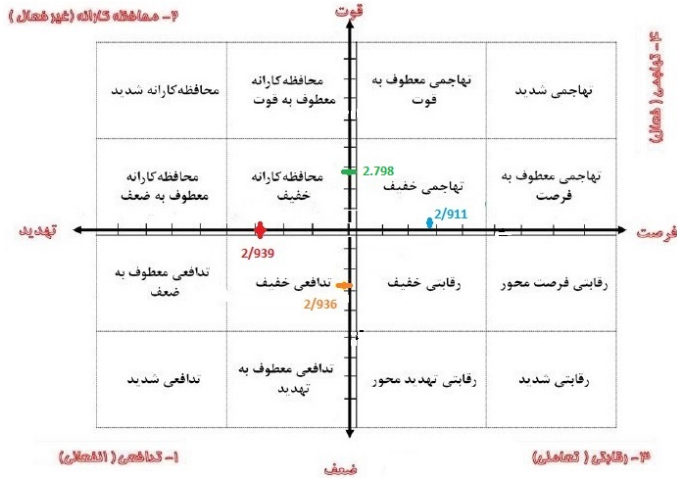
جدول ۳: محاسبات مربوط به مدل swot

ردیف	مؤلفه	ضرب ۱	ضرب ۲	رتبه	ضرب ۳
۱) نقاط قوت	وجود افراد تحصیلکرده و متخصص بومی در استان	۷۲	۰/۲۲۰	۲	۰/۴۴۰
	قرار گرفتن در مسیر ترانزیت اروپا	۶۰	۰/۱۸۳	۴	۰/۷۳۴
	اشتراکات فرهنگی و قومی با خارج از مرزها	۷۰	۰/۲۱۴	۳	۰/۶۴۲
	ظرفیت‌های اقلیمی خاص در این منطقه	۴۹	۰/۱۵۰	۵	۰/۷۴۹
	وجود ظرفیت‌های گردشگری طبیعی و تاریخی در منطقه	۷۶	۰/۲۳۲	۱	۰/۲۳۲
جمع		۳۲۷	۱		۲/۷۹۸
۲) نقاط ضعف	غفلت و بی‌توجهی مسئولان به منطقه	۷۳	۰/۱۹۵	۴	۰/۷۷۹
	وجود زمینه‌های فعالیت گروه‌های تروریستی نظیر کوموله و دموکرات	۸۲	۰/۲۱۹	۱	۰/۲۱۹
	نبود طرح‌های توسعه اقتصادی بلند مدت	۷۵	۰/۲۰۰	۲	۰/۴۰۰
	ضرب بالای بیکاری در منطقه	۷۴	۰/۱۹۷	۳	۰/۵۹۲
	امکانات کنترل مرزی ضعیف و دامنه بالای قاچاق در منطقه	۷۱	۰/۱۸۹	۵	۰/۹۴۷
جمع		۳۷۵	۱	۱۵	۲/۹۳۶
۱۰	موقعیت خاص جغرافیایی (نقطه اتصال کشورهای آسیای میانه به اروپا است)	۶۵	۰/۱۷۶	۵	۰/۸۸۱

۰/۲۱۴	۱	۰/۲۱۴	۷۹	الزامات قانونی و سند چشم‌انداز برای توسعه مناطق مرزی		O۲
۰/۷۹۱	۴	۰/۱۹۸	۷۳	استفاده از ظرفیت تکنولوژی در کنترل مرزها		O۳
۰/۴۲۳	۲	۰/۲۱۱	۷۸	فرصت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری		O۴
۰/۶۰۲	۳	۰/۲۰۱	۷۴	توسعه زیرساخت‌ها		O۵
۲/۹۱۱	۱۵	۱	۳۶۹	جمع		
۰/۲۱۱	۱	۰/۲۱۱	۷۹	فعالیت گروهک‌های تروریستی در منطقه	تهدیدات (T)	T۱
۰/۷۷۹	۴	۰/۱۹۵	۷۳	تبلیغات منفی رسانه‌های غربی		T۲
۰/۴۱۶	۲	۰/۲۰۸	۷۸	وجود رقبای اقتصادی در آن سوی مرزها		T۳
۰/۶۰۰	۳	۰/۲۰۰	۷۵	خلا قانونی		T۴
۰/۹۳۳	۵	۰/۱۸۷	۷۰	خشکی دریاچه ارومیه و تبعات اقلیمی و اقتصادی و اجتماعی آن		T۵
۲/۹۳۹	۱۵	۱	۳۷۵	جمع		

بر اساس محاسبات، تهدیدات با نمره ۲/۹۳۹ بالاترین ضریب و پس از آن، نقاط ضعف با نمره ۲/۹۳۶، فرصت‌ها با نمره ۲/۹۱۱ و در نهایت نقاط قوت با نمره ۲/۷۹۸ به ترتیب ضریب را به خود اختصاص داده‌اند.

در ادامه برای مشخص نمودن نوع راهبرد پیشنهادی، وزن‌های به دست آمده در نمودار SWOT قرار داده شده و بنابراین، راهبرد تدافعی خفیف برای برنامه‌ریزی توسعه و آمایش شمال غرب پیشنهاد شد.

نمودار ۱: ماتریس SWOT

بر اساس نتایج حاصل، راهبردهای مورد نظر هر بخش از جدول سوات در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۴: راهبردهای خروجی از مدل تحلیلی سوات

نقاط ضعف (W)	نقاط قوت (S)	راهبردهای مدل سوات
<p>۱ کنترل نواحی مرزی با توجه به موقعیت قرار گرفتن در مسیر اروپا</p> <p>۲ جبران غفلت مسئولان در توجه به منطقه و کنترل مرزها و جلوگیری از قاچاق</p> <p>۳ جبران ضریب بالای بیکاری با توسعه زیر ساختها</p> <p>۴. کمبود اشراف اطلاعاتی و عملیاتی نسبت به فعالیت گروههای تروریستی در منطقه</p>	<p>۱ استفاده از موقعیت خاص منطقه در راستای توسعه گردشگری</p> <p>۲ استفاده از موقعیت قرارگیری در مسیر اروپا برای کنترل قاچاق</p> <p>۳ تدوین سند توسعه استان با در نظر گرفتن اشتراکات قومی در خارج از مرزها</p>	فرصت‌ها (O)
<p>۱ ارائه طرح بلند مدت برای رفع خطر خشکی دریاچه ارومیه</p> <p>۲ جبران غفلت مسئولان از ظرفیت های موجود در منطقه با توجه به تبلیغات منفی غربی</p> <p>۳ ایجاد رونق اقتصادی در منطقه و جبران بیکاری با توجه به فعالیت رقبای اقتصادی خارجی</p>	<p>۱ خشکی دریاچه ارومیه و لزوم برنامه ریزی بلند مدت برای جلوگیری از این امر</p> <p>۲ تبلیغات منفی در منطقه</p> <p>۳ استفاده از ظرفیت اشتراکات قومی و قبیله ای و حل مناقشات قومی در منطقه با توجه به وجود رقبای</p>	تهدیدات (T)

۴. برنامه‌ریزی به منظور تحقق امنیت پایدار در منطقه برای رونق تولید و توسعه اقتصادی	سرسخت اقتصادی ۴. افزایش تحرکات تروریستی در منطقه که دارای اثرات سوء بر توسعه اقتصادی منطقه دارد
--	--

پس از مشخص شدن راهبردها، برای رتبه بندی راهبردها و نیز گویه‌های هر بخش، دو مدل SWOT و AHP تلفیق شد، به گونه‌ای که در بالاترین مرتبه از این مدل، مولفه‌های چهارگانه S, W, O, T به عنوان معیار، و در سطح بعد هر یک از گویه‌های مرتبط با این مولفه‌ها به عنوان زیر معیار فرض و مقایسه زوجی میان آن‌ها صورت گرفت. نتایج ایت مقایسه‌ها در جداول ۴ و ۵ ارائه شده است. لازم به ذکر است با توجه به نتایج حاصلضرب ماتریس مقایسه زوجی در ستون وزن‌های مربوط به معیارها شاخص‌ها (محاسبه بردار AW)، شاخص L، شاخص سازگاری و شاخص ضریب سازگاری از رابطه‌های زیر محاسبه گردیده است که مقادیر هریک به ترتیب ۴/۳۲، ۰/۲۱ و ۰/۲۳ بوده است. با عنایت به اینکه شاخص ضریب سازگاری از مقدار ۰/۱ کمتر است، بنابراین صحت عملیات تحلیل سلسله مراتبی تایید می‌شود.

$$L = \frac{1}{n} [\sum_{i=1}^n (AW_i l w_i)]$$

$$CI = \frac{l-n}{n-1}$$

$$CR = \frac{CI}{0.9}$$

جدول ۴: وزن‌های به دست آمده در مرتبه معیارهای مدل SWOT-AHP

وزن عامل	عامل	ردیف
۲/۷۹۸	قوت‌ها	۱
۲/۹۱۱	فرصت‌ها	۲
۲/۹۳۶	تهدیدات	۳
۲/۹۳۹	ضعف‌ها	۴

جدول ۶: وزن‌های به دست آمده از مقایسه زوجی زیر معیارها

مولفه (معیار)	زیر معیار	حاصلضرب معیار و زیر معیار
۲/۷۹	۰/۰۸۰۸	۰/۲۳۴
	۰/۴۹۰	۱/۴۲۴
	۰/۰۴	۰/۱۱۶
	۰/۲۴۰	۰/۶۹۹
	۰/۱۵	۰/۴۳۶
۲/۹۳۷	۰/۳۷۳	۰/۰۹۳
	۰/۵۵۶	۱/۶۳۰
	۰/۳۹۰	۱/۱۴۳
	۰/۱۲۴	۰/۳۶۳
	۰/۰۶۰۳	۰/۱۷۷
۲/۹۱۱	۰/۵۶۴	۱/۶۴۰
	۰/۲۳۲	۰/۶۷۵
	۰/۳۹۰	۱/۱۳۳
	۰/۱۰۷	۰/۳۱۱
	۰/۰۵۹۴	۰/۱۷۳
۲/۹۳۹	۰/۰۲۷	۰/۰۷۷
	۰/۶۰	۱/۷۵
	۰/۱۳۲	۰/۳۸۶
	۰/۲۴۱	۰/۷۰۸
	۰/۵۴۲	۱/۶۰۰

پس از انجام محاسبات مربوط به وزن گزینه‌های مربوط به زیر معیارها، شاخص وزن نهایی برای گزینه‌ها از طریق فرمول زیر مورد محاسبه شده و نتایج آن در جدول ۶ ارائه شده است.

$$\text{امتیاز نهایی گزینه‌ها} = \sum_{k=1}^m \sum_{i=1}^m w_k w_i (g_{ij})$$

جدول ۶: وزن نهایی راهبردها

وزن عامل	عامل	ردیف
۵/۰۶۵۲۴۸۴۶۷	فرصت- قوت	۱
۶/۰۶۵۷۶۲۲۳۴	ضعف-فرصت	۲
۶/۴۷۴۰۳۷۴۰۷	قوت - تهدید	۳
۶/۱۵۲۲۸۳۶۱۳	ضعف-تهدید	۴

پس از انجام محاسبات مرتبط با مدل AHP و با توجه به خروجی مندرج در جدول ۶، راهبرد محافظه کارانه (ST) که مشتمل بر از بین بردن مولفه‌های تهدید و استفاده از نقاط قوت متناسب با طرح توسعه منطقه است، با مقدار برآورد شده ۶/۴۷ بالاترین وزن را به دست آورده است و پس از آن به ترتیب راهبردهای تدافعی مبنی بر کاهش نقاط ضعف در عین محدود کردن نقاط تهدید، با نمره ۶/۱۵، راهبرد رقابتی مبنی بر از بین بردن نقاط ضعف در عین سرمایه گذاری برای فرصت‌های موجود در منطقه، با نمره ۶/۰۶ و در نهایت راهبرد تهاجمی مبنی بر تکیه بر نقاط قوت و نیز استفاده از زمینه‌های موجود در بخش فرصت‌ها در منطقه است، با نمره ۵/۰۵ قرار گرفته است.

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش نشان داد که بر اساس بررسی صرف مبتنی بر مدل سوات، راهبردهای توسعه‌ای استان آذربایجان غربی به ترتیب عبارتند از: راهبردهای تدافعی، محافظه کارانه، رقابتی و تهاجمی (نمودار ۱). اما پس از اعمال مدل تلفیقی SWOT-AHP در این پژوهش، اولویت‌های برنامه‌ریزی در زمینه توسعه مرزهای استان آذربایجان غربی تغییر کرده و به صورتی که در جدول ۶ آمده است، راهبرد محافظه کارانه با نمره ۶/۴۷ به عنوان راهبرد برتر و پس از آن راهبرد تدافعی با نمره ۶/۱۵، به عنوان راهبرد مکمل آمده است که نشان دهنده تاثیر مقایسه‌های زوجی گویه‌های مندرج در مدل سوات است. به این ترتیب، راهبردهای پیشنهادی این پژوهش برای توسعه مناطق مرزی استان آذربایجان غربی در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷: اولویت راهبردهای توسعه پایدار نواحی مرزی استان آذربایجان غربی

ردیف	راهبرد	رتبه	وزن بدست آمده
۱	جبران غفلت مسئولان از ظرفیت‌های موجود در منطقه با توجه به تبلیغات منفی غربی	۱	۹/۶۱۶۹۷۷
۲	جبران غفلت مسئولان در توجه به منطقه و کنترل مرزها از طریق حضور پررنگ در مناطق مرزی	۲	۸/۷۳۷۶۰۳
۳	تدوین سند توسعه استان با در نظر گرفتن اشتراکات قومی در خارج از مرزها با رویکرد آمایشی	۳	۸/۷۳۷۶۰۳
۴	استفاده از ظرفیت اشتراکات قومی و قبله‌ای برای حل مناقشات قومی و محلی	۴	۷/۶۳۳
۵	استفاده از موقعیت قرارگیری در مسیر اروپا برای کنترل قاچاق	۵	۴/۶۲۳۳۶
۶	ایجاد رونق اقتصادی در منطقه و جبران بیکاری با توجه به فعالیت رقبای اقتصادی خارجی	۶	۴/۶۲۳۳۶
۷	استفاده از ظرفیت بالای قرار گرفتن در مسیر اروپا علی‌رغم تبلیغات منفی و جبران آن	۷	۴/۲۰۰۶۰۲
۸	جبران ضریب بالای بیکاری با توسعه زیر ساخت‌های گردشگری با توجه به مقوله امنیتی و سیاسی	۸	۳/۶۶۹۵۶۳
۹	برنامه‌ریزی برای جلوگیری از خشکی دریاچه ارومیه با توجه به ظرفیت اقلیمی منطقه با رعایت ملاحظات زیست محیطی در آمایش سرزمین	۹	۲/۳۱۱۶۸
۱۰	کنترل نواحی مرزی با استفاده از ظرفیت‌های بومی منطقه	۱۰	۲/۳۱۱۶۸
۱۱	استفاده از موقعیت خاص منطقه در راستای توسعه گردشگری برای رونق اقتصادی	۱۱	۱/۸۳۴۷۸۲
۱۲	ارائه طرح بلند مدت برای رفع خطر خشکی دریاچه ارومیه با تاکید بر ملاحظات آمایش سرزمین	۱۲	۱/۶۶۷۰۱

آنچه در این زمینه می‌توان مورد توجه قرار داد این است که در پژوهش‌های پیشین نیز مسئله توسعه منطقه‌ای و به بیان دیگر، آمایش مناطق مرزی مورد توجه بوده است؛ به عنوان نمونه در برخی از پژوهش‌ها توسعه همه جانبه استان‌های شرقی کشور (به خصوص مناطق مرزی)، از طریق توسعه و تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل ریلی و جاده‌ای و... از اولویت بالاتری برخوردارند (مختار دهشی و همکاران، ۱۳۹۴)، که از این نظر نتایج این پژوهش با آن همراستا است، اما در تنوع پیشنهادات تفاوت‌هایی میان این دو پژوهش مشاهده می‌شود. در برخی از نواحی مرزی، توسعه اشتغال منجر به توسعه کلی منطقه شده است، نظیر پژوهشی که سعادت و زیرکی (۱۳۹۴)، داشته اما در محدوده مورد مطالعه این پژوهش نه تنها چنین چیزی مشاهده نشد، بلکه مولفه‌های دیگری نظیر ناامنی و تبلیغات سوء دشمن رکود را بر این منطقه مستولی داشته است. در برخی دیگر از پژوهش‌ها به ویژه در مناطق شمال غربی نیز راهبرد افزایش سهم بازرگانی فراملی بین دانشگاه‌های کشور ایران و

ترکیه و راهبرد مدیریت بهینه منابع زیر بنایی و اقتصادی از طریق توسعه فعالیت‌ها و سرمایه گذاری بین ایران و ترکیه، راهبردهای مناسب شناخته شده‌اند (زرآبادی و همکاران، ۱۳۹۲)، که در این پژوهش نیز مورد تاکید و تایید بوده است و از این جهت این پژوهش‌ها همراستا هستند.

منابع

- احمدی پور، زهرا؛ جعفر زاده، حسن؛ میرزایی، محمد رضا (۱۳۹۳). تحلیل کارکردی تقسیمات کشوری در اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین با تاکید بر ایران. فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای. ۴(۱۴)، ۱-۱۲
- پورموسوی، سید موسی (۱۳۸۶). ملاحظات امنیتی و دفاعی در آمایش سرزمین. فصلنامه راهبرد دفاعی. ۵(۱)، ۱-۱۲
- توفیق، فیروز (۱۳۸۴). آمایش سرزمین تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
- رحمانی، فریده (۱۳۷۹). توسعه پایدار از نظریه تا عمل. مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. ۶۹(۶)، ۸۷-۹۲
- رهنمایی، محمد تقی (۱۳۸۱). آمایش سرزمین و کاربردهای دفاعی، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)
- زارع، ذکریا؛ سرداری، ایوب (۱۳۹۳)، پاییز). کاربرد *swot-ahp* و *swot* در آمایش مناطق مرزی با تاکید بر راهبردها و اولویت‌های برنامه ریزی مطالعه موردی مربوان و بانه. پژوهشنامه مطالعات مرزی. ۳(۳)، ۱۱۹-۱۴۴
- زرآبادی، زهرا سادات (۱۳۹۲). ارزیابی راهبردهای آمایش مناطق مرزی بر اساس مدل *SWOT-ANP* مطالعه موردی (منطقه مرزی ایران و ترکیه). سومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست، دانشگاه تهران
- ستاره، علی اکبر (۱۳۸۹). آمایش و مکان یابی از منظر پدافند غیرعامل، تهران: انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر

- سعادت‌تی جعفرآبادی، حسن؛ زیرکی، محمدرضا(۱۳۹۴)، زمستان). امکان‌سنجی توسعه مرزها و نقش آن بر امنیت مرزی(مطالعه موردی بازارچه مرزی استان خراسان رضوی با افغانستان). فصلنامه مطالعات مرزی. ۳(۴)، ۱- ۲۸
- سعیدی، علی؛ کفاش جمشید، محمد رضا(۱۳۹۶)، زمستان). ملاحظات دفاعی امنیتی در آمایش سرزمینی استان اردبیل. فصلنامه علمی پژوهشی آفاق امنیت. ۶(۴)، ۲۸- ۶۰
- طحانی، غلامرضا؛ صفری نژاد، احد(۱۳۹۲). پدافند غیر عامل دریایی، تهران: انتشارات دافوس آجا
- عباسزاده، هادی؛ کرمی، کامران(۱۳۹۰)، بهار). سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار. فصلنامه مطالعات راهبردی. ۵۱(۵۱)، ۳۱-۵۸
- عزتی، نصرالله(۱۳۹۰)، پاییز). نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی(مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران). فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. ۳(۳)، ۸۵-۹۹
- عزیزی، محمد مهدی(۱۳۸۰). توسعه شهری پایدار برداشت تحلیلی از دیدگاه جهانی. نشریه علمی پژوهشی دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران. ۱۱(۳۳)، ۱۴-۲۷
- عندلیب، علیرضا(۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- عندلیب، علیرضا(۱۳۷۹). آمایش مناطق مرزی با تأکید بر ملاحظات امنیتی - دفاعی (مطالعه موردی خوزستان). جلد اول. تهران: دانشگاه تهران.
- عندلیب، علیرضا؛ شریف، مطوف(۱۳۸۸). توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران. فصلنامه باغ نظر. ۶(۱۲)، ۵۷-۷۶
- کریمی، مرتضی؛ خلیلی، یاسر(۱۳۹۲)، بهار). آمایش توسعه امنیت پایدار در مناطق مری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی. فصلنامه مطالعات نواحی مرزی. ۲(۱)، ۸۹-۱۱۰
- گل‌دین، یان؛ دینترز، آلن(۱۳۷۹). سیاست‌های اقتصادی برای دستیابی به توسعه پایدار. (غلامرضا آزاد ارمکی، مترجم). تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

- مختاری هشی، حسین؛ مومنی، مهدی؛ باقری، مهرداد (۱۳۹۵). تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی (مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور). فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. ۲۹(۳)، ۲۳۷-۲۵۴
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۷). نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن
- مدیری، مهدی؛ کرمی، مهرداد؛ انصاریزاده، سلمان؛ حیدری، طهمورث (۱۳۹۱). شاخص‌های امنیت ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین. فصلنامه راهبرد دفاعی. ۱۱(۴۱)، ۳۱-۵۸
- نصیری، حسین (۱۳۸۴). امنیت ملی پایدار. مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی. ۲۱(۲۱۶)، ۲۱
- Ezzati, N; Haedaripur, A; Aegbali, N ; (2011). The role of planning in the border area planning system (Case study: Iranian border areas) Quarterly Journal of Human Geography, 3(4), 197-179.
- Gallego-Ayala, Jordi; Juízo, Dinis; (2011). Strategic implementation of integrated water resources management in Mozambique: An A'WOT analysis. Physics and Chemistry of the Earth, 36, 1103-1111.
- Kajanusa, Miika; Kangas, Jyrki; Kurttila, Mikko ; (2004). The use of value focused thinking and the, SWOT hybrid method in tourism management . Torism Management ,45,197-216
- Mousavi, M. N; Manochehri, A ; Adebniya, Z ;(2014). Role border and ethnicityin the urban areas of study: Azerbaijan province. Quarterly Geopolitics, 10(3), 190-210
- Wickramasinghe, Vasantha; Takano, Shin-ei; (2009). Application of combined SWOT and Analytic Hierarchy Process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning: A Case of Sri Lanka tourism. Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies, 8, 954-969.

